

УДК 323:303.446:504[(430) + (47+57)](1945-1990)

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР ТА НДР (1945–1990)

Альона Шестопалова

*Львівський національний університет ім. І. Франка
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: aliona.shestopalova@gmail.com*

Розглянуто та порівняно суть, особливості й генезу екологічної політики СРСР і НДР від Другої світової війни до 1990 р. Проаналізовано особливості впливу екологічної політики Радянського Союзу та Східної Німеччини на сучасному етапі в країнах СНД (зокрема РФ) та ФРН відповідно. Особливу увагу звернено на можливість використання історичного досвіду для формування адекватної екологічної політики в Україні.

Ключові слова: екологічна політика, екологічна стратегія, раціональне використання ресурсів, забруднення.

На межі тисячоліть екологічна безпека остаточно перетворилася з другорядної проблеми на принципове питання геостратегії країн світу. Відтак розвиток держави визначається не лише економічними показниками чи геополітичною могутністю, а й раціональністю використання ресурсів, відсотком утилізованих відходів, екологічністю промисловості, забезпеченістю відтворюваними видами енергії. Іншими словами: під час оцінки стратегічного потенціалу держав беруть також до уваги й ефективність її екологічної політики.

Після Другої світової війни розпочалася масштабна промислова та соціальна відбудова. Тоді політики не звертали достатньої уваги на питання збереження екосистем. Ішлося хіба про ощадливість як можливість не витратити зайвих коштів. Однак уже у 60-х рр. минулого століття ситуація почала змінюватися. Це, зокрема, засвідчує виникнення організації, що розробляла глобальні проблеми людства – Римського клубу (одним із основних напрямів його досліджень стало питання взаємодії людини та природи) [20]. Продовж 70-х рр. аналітики організації оприлюднювали доповіді про негативні й кризові явища в екологічній сфері, закликали держави раціонально використовувати ресурси, враховуючи потенційні умови майбутнього дефіциту. Особливу увагу до питань довкілля світова спільнота звернула після аварії на Чорнобильській АЕС, справжніх наслідків котрої ми не знаємо й досі.

У межах ліберально-демократичної ідеології, концептів правової та соціальної держави людину визначають основною цінністю. Сьогодні стан екологічної безпеки в усьому світі вважають як одним із показників виміру індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Автори науково-аналітичної доповіді «Людський розвиток в Україні» зазначають, що для вдосконалення людського потенціалу необхідне сприятливе середовище – економічне, політичне, соціальне, *екологічне* [8, с. 2].

В Україні зведені екологічні показники – усереднені, оскільки в окремих областях екологічна ситуація є критичною і негативно впливає на ІРЛП, а в інших аналогічний показник значно кращий, ніж рівень доходів чи показник демографічного розвитку [13]. Однак цього недостатньо для безпечного довкілля, тим паче в історичній перспективі.

Області України, де екологічна ситуація загрозлива – регіони з високим рівнем розвитку промисловості. Тут довкілля забруднюється майже неконтрольовано, а про екологічність виробництва не може бути й мови. Злободенними також є проблеми утилізації відходів, невикористання державою відтворювальних видів енергії та ін.

За даними, оприлюдненими на сайті Міністерства екології та природних ресурсів станом на 20 листопада 2014 р., лише у 503 населених пунктах України впроваджено роздільне збирання побутових відходів, тобто в 1,7 % від загальної кількості населених пунктів у державі. У 2013 р. було перероблено й утилізовано близько 3,65 % побутових відходів, із них 1,15 % спалено і лише 2,5 % потрапило на заготівельні пункти вторинної сировини та сміттєпереробні підприємства. Отже, на сміттєзвалища висипають несортоване сміття, розпад якого, наприклад скла та пластику, сягає до 1 тис. років.

Інша проблема – незабезпеченість відтворювальними видами енергії. Уперше на законодавчому рівні в Україні визначено термін «нетрадиційні й поновлювальні джерела енергії» Законом України «Про енергозбереження» від 1 липня 1994 р. [6]. Ще у 2003 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про альтернативні джерела енергії», де визначена мета – сприяння розширенню їхнього використання у паливно-енергетичному комплексі [5]. Щоправда, фахівець із відновлюваних видів енергії І. Гайдаєнко стверджує: наприкінці 2011 р. частка нетрадиційних відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі країни становила лише 7,2% [3]. Такі підрахунки засвідчують недостатню увагу держави до питання активного застосування альтернативної енергетики та необхідність поживлення діяльності політичних інститутів у цій сфері.

Попри актуальність і геостратегічну важливість екологічних питань та необхідність формування ефективної екологічної політики нашої держави, спостерігається невелике зацікавлення політологів до цієї теми, порівняно зі суто політичними (процесуальними чи інституційними) або економічними (фінансовими, матеріальними) питаннями. Водночас більшість наукових статей із екологічної проблематики стосується використання відновлюваних джерел енергії та внеску держави у цей процес, а не загальних питань екологічної політики. Окремий блок наукових публікацій – статті, у котрих екологію розглядають не самостійним напрямом державної політики, а складовою економічної діяльності. Серед вітчизняних науковців, які звертали увагу на екологічну складову економічної політики, варто згадати В. Вовка, О. Веклича, В. Зуєва, Н. Малиша, С. Рибнікова.

Однак ми вважаємо, що для формування адекватної політики сьогодні не достатньо зупинятися лише на економічному контексті екологічних дій держави. Екологічна політика має розглядатися як окремий напрям державної політики. Окрім того, політика держав щодо раціонального застосування ресурсів, охорони довкілля та створення безпечного екологічного середовища має бути самостійним предметним полем наукової цікавості, а не лишень інструментом. Саме тому ми вирішили проаналізувати екологічну політику, виокремивши її як об'єкт дослідження. Одночасно для побудови стратегії державної екологічної політики необхідно звертати увагу на вітчизняні традиції, можливі форми екологічної політики та поведінки, сформовані у минулому, на історичний український і зарубіжний досвід.

Отже, для залучення більшої кількості аналітичного матеріалу до процесу формування української екологічної політики пропонуємо проаналізувати історичний розріз екологічної політики СРСР, порівнюючи її з політикою країни колишнього соціалістичного табору – НДР. Планова економіка й державний диктат дають змогу досліджувати ці країни як однопорядкові, зі схожим контекстом формування державної

екологічної політики. Натомість сучасний стан екологічної політики у ФРН (у тому числі на східних територіях) є прикладом ефективної перебудови депресивних, з екологічного погляду, регіонів і такий досвід необхідний для України. Крім того, Східна Німеччина з держави соціалістичного табору інтегрувалась у склад найвпливовішої країни ЄС. Вона – у форпості тих, хто переймається екологією всього європейського регіону. Це й зумовило *мету* статті – охарактеризувати екологічну політику СРСР та НДР після Другої світової війни, її суть та генезу.

У процесі дослідження використані праці М. Фешбаха й А. Френді «Екоцид у СРСР», а також В. Попадейкіна, А. Касьяненко, Л. Якимової «Організаційно-правові аспекти охорони навколишнього середовища», де проаналізовано вплив СРСР на екологію та засвідчено позитивне ставлення авторів до радянської екологічної політики. Більшість літератури не містить специфічного розгляду, акцентуючи увагу на економічному розвитку досліджуваних країн. Ми також послуговувались розвідками Н. Штейнберга, Н. Платошкіна. Важливе джерело інформації про екологічну ситуацію чи екологічні дії держави становили ЗМІ. Для прикладу, у роботі використано інформацію українського видання «Тиждень.UA» і «The New York Times».

Зупинимося спочатку на основоположних особливостях екологічної політики СРСР та НДР після Другої світової війни.

Обидві держави були соціалістичними і базувалися на плановій командно-адміністративній економіці, хоча у СРСР функціонувала планово-директивна модель, а у НДР – планово-нормативна. Тобто, в СРСР відбувався централізований розподіл ресурсів, а НДР характеризувалася централізованими економічними нормативами. Економіка Союзу працювала відповідно до адресних та ультимативних планів, у НДР – на основі загальних програм та планів економічного розвитку [17, с. 303]. Така відмінність впливала не лише на збільшення рівня вмотивованості економічних рішень, й на рівень забруднення довкілля: використання природних ресурсів у НДР відбувалося дещо ефективніше, ніж у СРСР.

Після Другої світової війни в обох країнах розпочалася масштабна промислова відбудова з неконтрольованим залученням природних багатств для пришвидшення політики, яка розвивається та «наздоганяє». Наприклад, у РРФСР, незважаючи на реакцію Ради Міністрів республіки на записку Загальноросійської спілки охорони природи та Постанову «Про охорону природи на території РРФСР», продовжувалася експлуатація ресурсів і для промисловості, й для продовольчих потреб. За російським прикладом, у Києві теж створили Українське товариство охорони природи, але це не дало очікуваних результатів. Негативні явища відбувалися за мовчазної згоди або навіть безпосередньої участі представників держави. У виступі Д. Воронцова на Пленумі Загальноросійської спілки охорони природи 25 листопада 1948р. вказувалось: «На периферії найбільш активними бракон'єрами, які займаються глушінням риби, є працівники НКВД та міліції» [5].

Подібною виявилася ситуація у Східній Німеччині. Усі висловлювання щодо погіршення стану екології внаслідок розвитку промисловості чи нерационального використання ресурсів сприймалися як робота Заходу, спрямована на послаблення соціалізму.

Зі смертю Й. Сталіна ситуація дещо поліпшилася. Так, у НДР відбувся масовий перерозподіл інвестицій із важкої промисловості на користь сфер, котрі займалися задоволенням потреб населення. У СРСР зменшився тиск держави на підприємства.

Однак уже невдовзі простежується загострення економічної та екологічної ситуації. Як стверджує М. Платошкін, на початку 50-х рр. почалося змагання між НДР і ФРН з метою досягти й перевершити рівень споживання основних промислових та продовольчих товарів на душу населення до середини 60-х [11, с. 123]. Таке завдання було сформульоване в 1958 р. на V з'їзді Соціалістичної єдиної партії Німеччини під впливом М.Хрущова. Промисловість НДР почала активну роботу в цьому напрямі, незважаючи на екологічні загрози. Уже в цьому році східнонімецька промисловість зросла на 10.9%, а західнонімецька – лише на 3,1% [11, с. 129]. Аналогічне становище спостерігаємо і в СРСР. У 50-х рр. середньорічні темпи зростання радянської економіки перевищували аналогічні показники США вдвічі. У другій половині 50-х рр. сільське господарство СРСР зросло більш ніж на 7 % у рік, що було величезним досягненням. Однак, розвиток здійснювався, передусім, шляхом хімізації. Лише на території УРСР у 50–60-х рр. були побудовані й введені в експлуатацію чотири гіганти «великої хімії» – Роздольський гірничо-хімічний комбінат, Черкаський і Чернігівський заводи хімічних волокон, Дніпропетровський шинний завод. На поля колгоспів та радгоспів вносили величезну кількість мінеральних добрив і біоцидів. Виробництво мінеральних добрив в Україні у 1970 р. збільшилось, порівняно з 1940 р., у 11 разів [19]. Отже, результати розвитку промисловості очевидні, але це відбувалося унаслідок зростання техногенного навантаження на природу. Водночас у 1957–1963 рр. в усіх республіках СРСР приймаються закони про охорону природи.

У 70-х рр. економіка НДР остаточно залежала від країн соціалістичного табору, а Радянський Союз намагався хоч якось реформувати структурні проблеми економік (реформи Косігіна). Але помітні й певні позитивні зрушення в екології. У 1969 р. Рада Міністрів РРФСР прийняла постанову про введення заходів з охорони природи до п'ятирічок, що пізніше було зроблено всіма республіками [12, с. 149]. У зв'язку з потеплінням міжнародного клімату відбувся чи не перший акт співпраці капіталістичних і соціалістичних держав у сфері екологічної політики. Так, 1974 р. НДР, Польща, Фінляндія, Данія і Швеція підписали у м. Гельсінкі конвенцію про охорону морського середовища регіону Балтійського моря. Подібної домовленості, яка, крім попередньої, контролювала і внутрішні води держав Балтики, досягнуто повторно 1992 р. (вже за участі України як самостійного гравця) [7]. Наприкінці 70-х рр. приймалися окремі заходи, спрямовані на покращення стану довкілля [18]. Проте державний план та гонка озброєнь в умовах «холодної війни» нівелювала всі позитивні зрушення.

Екологічна політика кінцевого етапу існування НДР та СРСР напряму залежить від усвідомлення ядерної загрози після вибуху на ЧАЕС. Перша АЕС Східної Німеччини – Райнсберг працювала з 1966 до 1990 роки. Після об'єднання німецьких територій у ФРН усі атомні електростанції НДР закрили через невідповідність стандартам безпечної експлуатації. Дещо іншою виявилася ситуація у СРСР. Після аварії на ЧАЕС у квітні 1986 р. не надійшло достатньої інформації для населення, а у великих містах УРСР та Радянського Союзу відбулися чисельні першотравневі паради. Усі енергоблоки станції не виведені з дії й досі. Наразі ми володіємо інформацією про заходи Міністерства охорони здоров'я щодо затвердження нормативних актів, котрі визнають дію іонізуючого випромінювання й інших шкідливих чинників унаслідок аварії на ЧАЕС [9]. Отже, через негативні екологічні наслідки післявоєнної відбудови, нещадне використання природних ресурсів під час гонки озброєнь і промислового виробництва, й екологічні катаклізми, останні роки існування СРСР пройшли під егідою усвідомлення

глибокої екологічної кризи, яку називають однією із додаткових причин розпаду держави.

Екологічні негаразди Східної Німеччини були не настільки серйозними. Однак, пришвидшені темпи функціонування промисловості мали свої наслідки. Вугледобувна промисловість НДР створила пояс відсутності екологічної безпеки, що тягнеться від півдня Східної Німеччини через Чехословаччину до Польщі. У цій області проживає понад 15 млн людей, природа там знищена шкідливими викидами в атмосферу та кислотними дощами, які пошкодили близько 40% лісів регіону.

Після детального аналізу можна дійти висновку: екологічна ситуація у НДР та СРСР після Другої світової війни має низку спільних рис. Так само подібними є характеристики розвитку державного втручання і державного регулювання екології. Проте сьогодні спостерігаємо – діаметрально протилежне ставлення до екологічної ситуації й екологічної політики періоду 1945–1990 рр. у ФРН та Російській Федерації відповідно.

Одним із перших кризових аспектів, за вирішення якого взялася Німеччина після об'єднання, було екологічне питання. У країна поширена думка про різко негативні екологічні наслідки комуністичної влади у Східній Німеччині.

Майже одразу після об'єднання ФРН і НДР на початку 1990 р. вийшла у світ англійська стаття А. Кратчвіля та М. Сімонс «Східна Європа: забруднені землі» [21]. У ній велику увагу автори звертали на безконтрольне забруднення природи у східноєвропейських країнах, що становили частину соціалістичного табору. Роками комуністичний режим, за якого добували вугілля і сталь на території НДР, не визнавав жодної небезпеки цього процесу для довкілля. Хоча лікарі наголошували на підвищеному рівні вмісту токсинів у крові й тканинах пацієнтів, підвищенні відсотка дітей із вродженими хворобами, високою захворюваністю, астмою, бронхітом, поширеністю проблем із очима, шкірою, серцем. Однією із причин погіршення здоров'я німців через забруднення довкілля вважають злочинну недбалість у розбудові добувної та важкої промисловості. Навіть після заяв східнонімецьких лікарів пріоритетність тих напрямів не зменшувалася. Керівників підприємств уряд оцінював відповідно до їхньої здатності виконувати плани, незважаючи на кількість викидів чи відходів. За оцінками Західної Німеччини, забруднення довкілля у Східній Німеччині завдало 18 млрд доларів збитку щороку. Отже, після об'єднання східного та західного німецьких регіонів у ФРН відбулася переоцінка реальних впливів планової соціалістичної економіки на довкілля. Загальне ставлення до екологічної політики НДР від Другої світової війни аж до об'єднання – різко негативне.

Іншою ситуація склалася з оцінкою радянської екологічної політики у сучасній Росії. Найпопулярніше джерело інформації про екологічну політику СРСР – сучасні екополітичні статті, що містять історичну інформацію. Найчастіше вони позитивно оцінюють стан охорони довкілля і використання природних ресурсів. Постійними є посилання на класиків російської комуністичної думки. Цитують Г. Кржижановського, який згадає турботу В. Леніна про навколишнє середовище: «Ленін звернув увагу на дим, що тягнувся з труб першої московської електростанції, та різко сказав: «Не можна створювати такі умови життя, коли люди рятуватимуться, хто і куди зможе, у пошуках свіжого повітря і чистої води»» [2].

Аналіз екологічної політики СРСР у 60–90-х рр. у згадуваній уже праці В. Попадейкіна, А. Касьяненко та Л. Якімової починається з авторських думок про невиправданість і неочікуваність для них потоку негативної інформації стосовно

політики Радянського Союзу в сфері екології. Науковці наводять контраргумент: «Насправді не можна заперечувати той факт, що було створено промислову базу та нові промислові центри у Балтійських республіках, Середній Азії, Кавказьких республіках, в Україні, у Казахстані, Білорусі. Це сприяло підвищенню життєвого рівня населення, його грамотності й культури» [12, с. 147]. Однак існують інші думки про основоположні цінності радянської економіки і, як наслідок, суть взаємодії держави та природного середовища у СРСР. Автори праці «Екоцид в СРСР» М. Фешбах та А. Френдлі, вивчаючи період після Другої світової війни, стверджують, що сам план і його виконання стали двигунами руйнування, спрямованими на споживання та використання, а не збереження природних багатств і людини в Радянському Союзі [16, с. 132].

Як зазначалося, одним із очевидних показників екологічних проблем у НДР були звернення лікарів щодо погіршення стану здоров'я східних німців. Недарма фахівці антропологічної екології вважають: рівень здоров'я залежить від стану середовища на 20–40%, а від спадкових чинників – лише на 15–20%, від способу життя – на 25%, а від рівня медичного обслуговування – усього на 10% [19, с.149]. Для доповнення наведеної інформації про вірогідний вплив негативних факторів довкілля на здоров'я жителів НДР звернемося до статистики.

По-перше – це дані зі смертності від хвороби на рак бронхів, легень та плеври в СРСР у часи післявоєнної відбудови. За інформацією медичної енциклопедії щодо статистики пухлин, смертність від раку органів, які відповідають за дихання та першими страждають від екологічних негараздів, за 1940–1960 рр. зросла майже у 4 рази [14].

По-друге – захворюваність у містах країн СНД (колишніх Радянських республік) на початку ХХІ ст. Показники середніх відсотків захворюваності по СНД поєднані з рівнем захворюваності у містах, де *гранично допустима концентрація* шкідливих речовин у повітрі перевищена вдвічі, та доповнені визначеною нормою захворюваності [14, с. 162] (табл.1).

Таблиця 1

Захворюваність в містах з різним станом атмосфери

Патологія	У середньому по СНД, %	За перевищення ГДК у 2 рази	За норми
Злоякісні хвороби	0,23	0,84	0,17
Хвороби ендокринної системи	0,31	1,53	0,02
Хвороби крові	0,05	0,14	0,03
Хвороби системи травлення	1,93	6,32	1,61
Хвороби сечової системи	0,46	1,03	0,18
Хвороби шкіри	0,73	1,81	0,56
Хвороби органів чуття	1,24	3,14	0,74
Хвороби серцево-судинної системи	2,89	12,85	1,70
Хвороби органів дихання	17,50	20,86	15,7

Навіть середні показники захворюваності вищі, ніж норма. Водночас статистика у містах зі забрудненим повітрям є критичною та підтверджує серйозну екологічну кризу (в одному з міст гранично допустиму норму перевищено у 76,5 разів).

Очевидно, що Україна – не єдиний приклад держави СНД, у якій загальна структура економіки, а також засади й ефективність екологічної політики ґрунтувались на радянських традиціях або тому, що збереглося з радянських часів. Отже, питання ефективності радянської політики у сфері охорони довкілля, контролю за викидами в атмосферу й іншими шкідливими наслідками промислового розвитку, а також наявність екологічної безпеки у СРСР та пострадянських державах, викликає сумніви.

Після розпаду Радянського Союзу екологічна політика не була серйозно переосмислена, тому, пострадянські країни дотепер керуються головними традиціями радянської діяльності у сфері охорони природи. Позитивні зміни спостерігаються хіба у сферах, котрі характеризують сучасний розвиток екологічної політики у світі, – утилізація відходів, альтернативні джерела енергії. Та навіть у цих аспектах колишні республіки намагаються впровадити принаймні якісь технології, що активно використовує сучасний світ.

У сучасній ФРН склалася інша ситуація. Одразу після об'єднання Німеччини у 1990 р. Західна Німеччина виділила близько 500 млн. доларів, аби очистити Східну Німеччину від екологічного забруднення [21] й урівняти ситуацію в обох частинах об'єднаної держави. Як зазначає німецький політолог А. Умланд, величезні фінансові надходження зі Західної Німеччини допомогли вирішити проблеми Східної Німеччини [15].

Ми проаналізували та порівняли екологічну політику в НДР і СРСР після Другої світової війни, щоби зрозуміти традиції екологічної політики держав і в майбутньому використати цю інформацію для формування адекватної екологічної політики у сучасній Україні.

Деякі рекомендації є очевидними, але необхідна політична воля для їхньої активізації. Найважливіші аспекти екологічної політики, на котрі треба звернути додаткову увагу в сучасній Україні, це:

- загальне переосмислення суті й ефективності екологічної політики у Радянському Союзі;
- вирішення наявних екологічних проблем, отриманих у спадок від УРСР;
- пріоритетність державного контролю за виконанням екологічних норм, а не обсягів виробництва;
- необхідність державного втручання для припинення нерациональної експлуатації природних ресурсів;
- заборона використання застарілих технологій виробництва, які не передбачають енергозберігаючого обладнання, очисних механізмів, контролю за забрудненням довкілля;
- державне забезпечення наукового підходу до розміщення промислових об'єктів;
- державні заходи, що сприятимуть підвищенню рівня екологічної освіти українців, інформування населення про поточну екологічну ситуацію, активізація ЗМІ з огляду на висвітлення тем, пов'язаних із екологічною політикою;
- державне будівництво у сфері природоохоронних об'єктів, вкладання фінансів у очисні й відновлювані проекти (за прикладом ФРН після об'єднання);
- використання міжнародного досвіду та досвіду екологічної політики різних країн, співпраця з міжнародними акторами в екологічній сфері.

Список використаної літератури

1. Аналіз сучасного стану альтернативної енергетики та рекомендації з екологізації паливно-енергетичного комплексу України [Електронний ресурс] // Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0069_zb_m_2VZE.pdf
2. Внимание, воздух! [Электронный ресурс] // Моск. рабочий. – 1984. – Режим доступа: <http://www.lib.ru/NTL/ECOLOGY/ZHOL/vozduh.txt>.
3. Гайдаєнко І. Альтернативна енергетика в Україні: стан на перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Ігор Гайдаєнко // Наук. зап. з укр. історії: збір. Наук. ст. Вип. 34. – 2013. – Режим доступу: file:///C:/Users/Downloads/Nzzui_2014_34_23.pdf.
4. Гибель ВООП. [Электронный ресурс] // Офіційний сайт Київського еколого-культурного центру. – 2003. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/old/b61/64.html>.
5. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
6. Закон України «Про енергозбереження» [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/94-%D0%B2%D1%80>.
7. Конвенция по защите морской среды района Балтийского моря 1992 года [Электронный ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 1992. – Режим доступа: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987_009.
8. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (кол. авт.) / щорічна науково-аналітична доповідь / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України; Держкомстат України, 2004. – 194 с.
9. Наказ Міністерства охорони здоров'я України. Про затвердження нормативних актів щодо хвороб, при яких може бути встановлений причинний зв'язок з дією іонізуючого випромінювання та інших шкідливих чинників внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС [Електронний ресурс] // Офіційний інформаційний портал Державної служби України з надзвичайних ситуацій. – 1997. – Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua/laws/laws/nak150.txt>.
10. На Львівщині планують збудувати завод з переробки твердих побутових відходів [Електронний ресурс] // ЛЮДА. – 2015. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua/news?id=18283>.
11. Платошкин Н. Попытка нового взгляда на экономическое соревнование ГДР и ФРГ / Н. Платошкин // Федерализм. – 2009. – №1. – С. 119–134.
12. Попадайкин В. Организационно-правовые аспекты охраны окружающей среды: учеб. пособ. / В. Попадайкин, А. Касьянова, Л. Якимова. – М.: «Союз» МГСУ, 2002. – С. 147–149
13. Розвиток людського потенціалу в Україні: методика оцінки та сучасний стан [Електронний ресурс] // Rusnauka. – 2009. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_NPM_2009/Economics/51367.doc.htm
14. Статистика пухлин людини (захворюваність і смертність) [Електронний ресурс] // Медична енциклопедія. – 2001. – Режим доступу: <http://medical-enc.com.ua/statistika-opuholey-cheloveka.htm>.

15. Умланд А. Відмінності між східними і західними німцями дедалі більше зникають [Електронний ресурс] / Андреас Умланд // Тиждень UA. – 2014. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/World/99921>.
16. Фешбах М. Экоцид в СССР. Здоровье и природа на осадном положении / М. Фешбах, А. Френдли. – М. : НПО «Биотехнология»; Издат. инф. агентство «Голос», 1992. – с. 32.
17. Штейнбергер Н. Основные черты развития социалистического народного хозяйства ГДР в семилетнем плане-плане победы социализма / Н. Штейнбергер. – М. : Голос, 1963. – с. 303.
18. Як радянський екологічний хижак винищував українську природу [Електронний ресурс] // Тиждень UA. – 2012. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/48621>
19. Яремчук І. Економіка природокористування: навч. посіб. / І. Яремчук. – К. : Просвіта, 2000. – 431 с.
20. About Club of Rome [Electronic resource] // Офіційний сайт Римського Клубу. – Access mode: <http://www.clubofrome.org>.
21. Kratochvil A. Europe: The Polluted Lands [Electronic resource] / A. Kratochvil, M. Simons // New York Times. – 1990. – Access mode: <http://www.nytimes.com/1990/04/29/magazine/eastern-europe-the-polluted-lands.html>

Стаття надійшла до редколегії 08.01.2016

Прийнята до друку 19.02.2016

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE USSR AND EAST GERMANY
ENVIRONMENTAL POLICY
(1945–1990)**

Alona Shestopalova

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, Department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: alona.shestopalova@gmail.com*

We have studied and compared the content, features, and origin of the environmental policy in the USSR and East Germany after the Second World War. Analyzed features of the environmental policy in the USSR and East Germany nowadays in SIC (at first in Russia) and Federal Republic of Germany. Special attention is dedicated to the possibility of using this historical experience to form an effective environmental policy in Ukraine.

Key words: environmental policy, environmental strategy, efficient resources using, pollution.